

**KOMPETENSIYALARGA ASOSLANGAN DASTURLARNI ISHLAB
CHIQUISH VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH**

Azimov Azizbek Alisher o'g'li

Sirojiddinov Husanjon Sayfiddin o'g'li

Karimov Samandar Mo'ydinjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti "Amaliy matematika va informatika"

mutaxassisligi magistrantlari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kompetensiyalarga asoslangan dasturlarning mohiyati, ta'lim dasturlarini ishlab chiqish bosqichlari va ularni takomillashtirish, xalqaro dasturlarning milliy dasturlarga integratsiyasi shuningdek, o'quv jarayoni natijasiga qo'yiladigan fanlararo integratsiyalashgan talablar bilan bog'liqligi o'z aksini topganligida bayon etilganligi ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Kompetensiya, kompetensiyaga asoslangan dasturlar, kompetentlik, xalqaro tajriba va milliy tizimni uyg'unlashtirish*

Hozirgi kunda ta'lim sohasida innovatsion yondashuvlar va zamonaviy talablar asosida kompetensiyalarga asoslangan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish dolzarb masala hisoblanadi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv o'quvchilarni nazariy bilimlarni egallashdan tashqari, amaliy ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonini individuallashtirish va mehnat bozorining talablariga moslashtirish imkonini beradi. Maktab o'quvchilarining bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, maktab ta'limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 2023-yil 26-maydagi PF-79-sonli farmonida 2022 — 2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dastur (keyingi o'rinlarda — Rivojlantirish dasturi)

tasdiqlandi.

Maktab ta'limini zamonaviy rivojlanish talablariga moslashtirish fanlardan elektron ta'lim resurslarini takomillashtirish, o'quvchilarning elektron manbalar bilan faol muloqotini ta'minlash, mustaqil ta'limini amalga oshirish va o'z-o'zini baholash, zaruriy ma'lumotni operativ izlab topish va yuzaga kelayotgan muammolarni hal etishda undan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan ta'lim sifati ko'rsatkichlaridan biri kompetentlilik hisoblanadi. U faqatgina bilim va ko'nikmalar yig'indisi bo'libgina qolmay, o'quvchilarning egallagan bilimlarini mobillashtirish va aniq vaziyatlarda tajribada qo'llay olishi bilan tavsiflanadi.

Mamlakatimizda zamonaviy ta'limni modernizatsiya qilishning asosi sifatida kompetensiyaga asoslangan yondashuv hozirgi vaqtda pedagogik tadqiqot ishlarida, ta'lim muassasalarida o'quv jarayonining mazmuni va shakllarida fundamental ahamiyatga ega. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy etish davlat ta'lim standartlari va malaka talablarida o'z ifodasini topgan. Ish beruvchilarning talablari ta'lim muassasalari bitiruvchilarini tayyorlashning haqiqiy darajalari o'rtasidagi mavjud qarama-qarshiliklar bilan bog'liq. Hozirda Respublikamizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar birinchi navbatda bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarligini Yevropa standartlariga muvofiq normallashtirish muammosini qo'ymoqda. Iqtisodiy sohaning globallasuvi, axborot tarmoqlarini rivojlantirish va jahon ta'lim sohasiga integratsiyalashuv jarayonlari o'z navbatida shuni talab qilmoqda. Demak, ta'lim natijasi kompetentlik nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishi, ta'lim jarayoni esa kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida tashkil etilishi lozim.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuvga asoslangan ta'lim jarayonining mohiyati turli xil kompetensiyalarni shakllantirishga sharoit yaratish va yordam berishni nazarda tutadi. Yaratilgan sharoitlar o'quvchilar uchun juda muhim bo'lishi, tanlash imkoniyatini yaratishi va o'quvchining madaniy va ijtimoiy tajribasiga mos kelishi kerak. O'quvchilarning o'ziga xosligi va individualligini rivojlantirishga e'tibor berilgan o'ziga xos parametrlarni emas, balki shaxsning

ijtimoiy va madaniy determinizmining mavjudligini nazarda tutadi. Bunday holda, tashqi sharoitlarga aniq bog‘liqlik yo‘q. Kasbiy ta’limni bunday tashkil etish bilan faqat atrof-muhit parametrlarini, shaxsning kasbiy mahorati shakllanadigan va shakllanadigan faoliyat sharoitlarini loyihalash mumkin. Kompetentsiya - bu mutaxassisning o‘ziga xos xususiyati; kompetentsiya - bu mutaxassislik (vakolatlar, huquqlar) bilan belgilanadigan muayyan kasbiy muammolarni hal qilishga qaratilgan shaxsiy fazilatlarining integratsion xususiyati hisoblanadi. Zamonaviy ta’limdagi jiddiy muammo - bu aniq sohalarga mos keladigan kompetentsiyalarni umumlashtirish va baholashdir. Zamonaviy talablarni hisobga olgan holda uchinchi avlod ta’lim dasturlari standartlarini to‘ldirish, loyihalash, modellashtirish o‘quv-uslubiy ta’minlash maqsadlarini belgilash, tashkiliy va nazorat qiluvchi pedagogik asoslar va kerakli ta’lim natijasiga erishish texnologiyalari bilan belgilanadi. Ta’limga kompetensiyaga asoslangan yondashuv, mutaxassislarning fikricha, ta’limni mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish, o‘quv va kasbiy faoliyat o‘rtasidagi ziddiyatlarni yumshatish, ta’lim dasturlarini o‘zlashtirishda o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish imkonini beradi. Kompetensiyaga yo‘naltirilgan kadrlar tayyorlash ta’limning rejalashtirilgan yakuniy maqsadlariga erishishga yo‘naltirilgan – kompetensiyalar asosida kompetensiya shakllantiriladi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv zamonaviy ta’limni rivojlantirish uchun asos bo‘lib, kelajakdagi mutaxassisning kognitiv, faollik va shaxsiy rivojlanish darajalarini birlashtirishga imkon beradi. Kasbiy kompetensiyani shakllantirish dinamik jarayon bo‘lib, uning yakuniy shakllanishi tufayli to‘xtamaydi, u uzluksizdir, chunki inson faoliyati sohasiga uni hal qilishning turli xil variantlarini talab qiladigan yangi, yanada murakkab muammolar kiradi.

Mutaxassislar tayyorlashning kompetensiyaga asoslangan modeliga o‘tish, ish beruvchining qat’iy bozor talablaridan hisoblanadi. Shaxsning ijtimoiy makonga kirishi, uning ushbu makonga samarali moslashishi bo‘yicha keng ko‘lamli vazifaga mutanosib ravishda o‘zgarishi kasbiy ta’limni yetarli darajada ta’minlash uchun shart-sharoitlarni yaratish muhimligiga olib keladi. Shaxsiy va ijtimoiy integratsiyalashgan natija, motivatsion, qimmatli, kognitiv komponentlar

yig'indisida ta'lim natijasi sifatida integral ijtimoiy-shaxsiy-xulq-atvor hodisasining bunday umumlashtirilgan ta'rifi "kompetentlik" tushunchasidir. Mutaxassislar V.I.Bidenko, I.A.Zimnyaya, A.V.Xutorskoynlarning tadqiqotlarida kompetentsiyani shaxsning o'z qadr-qimmatini belgilash asosida amalga oshiriladigan faol, jiddiy, mas'uliyatli hayotiy harakatlarni amalga oshirish qobiliyati, dunyo bilan faol munosabatda bo'lish qobiliyati deb hisoblashadi. O'zaro ta'sir jarayonida o'zini va dunyoni tushunish, o'zgartirish, muayyan vaziyatdagi bilim, qobiliyat, malaka, faoliyat usullari individuallikni shakllantirish uchun asosdir. Bilim olingan ma'lumotlar miqdori bilan chegaralanib qolmaydi, balki dunyoni tushunish sifatida tavsiflanadi, shaxsning o'ziga xos ijtimoiy-madaniy va ma'naviy tajriba prizmasi orqali sinadi, tushunish shaklida taqdim etiladi. Shu bilan birga, bilim harakatning sharti va asosidir.

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'lida xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Respublikamizda qo'yilayotgan amaliy qadamlarga xalq ta'limi tizimida ta'lim sifati baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to'g'risida hukumat qarorining qabul qilinishi Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek (IEA-International Association for the Evaluation of Educational Achievement) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo'lga qo'yilishini misol sifatida keltirish mumkin. IEA (Talim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi) tashkiloti tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarning aksariyati o'quvchilarning akademik faoliyatini bir yoki bir nechta fanlardan yoki fanlararo uyg'unlik asosida baholashni o'z ichiga oladi, bu esa dunyo bo'yicha umumiy va har bir mamlakat kesimida ta'lim jarayonlarini chuqur tahlil qilishga yordam beradi. O'quvchilarning erishgan yutuqlarini o'rganishda barcha o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlamning vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan obyektiv testlarni o'tkazish orqali baholanadi.

Ta'lim dasturlarini ishlab chiqish ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, bu jarayon o'quvchilarga zarur bilim va ko'nikmalarni taqdim etish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu jarayon pedagogika, psixologiya, metodologiya va

dolzarb soha talablarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Quyida ta'lim dasturlarini ishlab chiqishning asosiy bosqichlari va xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

1. Maqsad va vazifalarni belgilash.

Ta'lim dasturini ishlab chiqishda birinchi qadam uning maqsadlarini aniqlashdan iborat. Dastur:

- O'quvchilarning bilim darajasi va rivojlanishiga mos kelishi,
- Jamiyat va mehnat bozorining talablarini qondirishi,
- Kelajakda shaxsiy va professional muvaffaqiyatga erishishga xizmat qilishi lozim.
- Maqsadlar keng qamrovli va aniq belgilanishi kerak.

Misol uchun, umumiy ta'lim maktabi uchun ishlab chiqiladigan dasturda o'quvchilarning fundamental bilimlarni egallashi va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish asosiy maqsad bo'lib xizmat qiladi.

2. Tahlil va tadqiqot.

- Yangi dastur ishlab chiqishdan avval, mavjud ta'lim dasturlari, xalqaro tajribalar va ilmiy yondashuvlar tahlil qilinadi. Bu bosqichda:
 - Mavjud o'quv materiallarining kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi.
 - Dunyo bo'ylab ilg'or amaliyotlar o'rganiladi.
 - Mamlakatning ta'lim siyosati va qonunchilik talablari hisobga olinadi.
 - Tahlil jarayonida ekspertlar, pedagoglar va soha mutaxassislarining fikrlari o'rganiladi.

O'quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlari ham inobatga olinadi.

3. Kontentni aniqlash.

Dastur mazmuni o'quvchilarning yoshiga, qobiliyatlariga va milliy qadriyatlariga mos bo'lishi kerak. Ushbu bosqichda:

- Fanlar bo'yicha o'quv materiallari tuziladi.
- Har bir fan uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va kompetensiyalar aniqlanadi.
- Ta'lim materiallari bosqichma-bosqich (boshlang'ich, o'rta va yuqori

darajalar) taqsimlanadi.

Mazmuni shakllantirishda xalqaro standartlar va mahalliy sharoitlar uyg'unlashtiriladi. Masalan, STEM (science, technology, engineering, and mathematics) yo'nalishida zamonaviy texnologiyalar va amaliyotlarga alohida e'tibor qaratiladi.

4. Ta'lim texnologiyalarini tanlash

Zamonaviy ta'lim dasturlari faqatgina nazariy bilimlarni o'z ichiga olmay, amaliy mashg'ulotlar, loyihalar va interaktiv metodlarni ham qamrab olishi kerak. Bu bosqichda:

- O'quvchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar ishlab chiqiladi.
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish rejalashtiriladi.
- Onlayn ta'lim platformalari, virtual laboratoriyalar va multimediali darsliklar joriy etiladi.
- Interaktiv va amaliy yondashuvlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

5. Metodologik asoslarni belgilash

Ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda metodologik yondashuv muhim o'rin tutadi. Pedagogik metodlar va usullar o'quvchilarning yosh xususiyatlari, o'quv muassasasining sharoitlari va jamiyat talablari asosida belgilanadi. Metodologik asoslar quyidagilarni qamrab oladi:

- An'anaviy va innovatsion ta'lim usullarini uyg'unlashtirish.
- Kompetensiya va natijaga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish.
- Reflektiv va differensial yondashuvlarni joriy etish.

Shuningdek, o'qituvchilar uchun uslubiy qo'llanmalar va trening dasturlari ishlab chiqiladi, bu ularga dastur mazmunini samarali o'qitishda yordam beradi.

6. Hujjatlashtirish va standartlashtirish

Ta'lim dasturini rasmiylashtirish va uni standartlarga muvofiq ishlab chiqish ta'lim tizimining barqarorligini ta'minlaydi. Ushbu bosqichda:

- Ta'lim dasturi uchun milliy standartlar asosida hujjatlar ishlab chiqiladi.
- O'quv rejasi, fan dasturlari va o'quv materiallari tayyorlanadi.
- Dastur yakuniy tasdiqlash uchun ekspertizadan o'tkaziladi.
- Hujjatlashtirish jarayonida dastur mazmuni qonuniy va me'yoriy talablarga mos kelishini ta'minlash muhimdir.

7. Dastur sinovi va tahlili

Ishlab chiqilgan dastur pilot loyihalar shaklida sinovdan o'tkaziladi. Bu jarayon quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Dastur bo'yicha o'quv jarayonining monitoringi.
- O'qituvchilar va o'quvchilar tomonidan berilgan fikrlarni tahlil qilish.
- Dastur samaradorligini aniqlash va zarur bo'lsa, tuzatishlar kiritish.
- Sinov bosqichidan o'tgan dasturdan olinadigan xulosalar kelgusida uni to'liq joriy etishda asos bo'lib xizmat qiladi.

8. Amaliyotga joriy etish

Tasdiqlangan ta'lim dasturi ta'lim muassasalarida joriy qilinadi. Bu jarayonda:

- O'qituvchilarning dastur bilan tanishishi va uni samarali qo'llashlari uchun treninglar tashkil etiladi.
- O'quv materiallari va darsliklar chop etiladi yoki elektron shaklda taqdim etiladi.
- Ta'lim tizimining barcha darajalari uchun moslashtirilgan rejalashtirish amalga oshiriladi.
- Amaliyotga joriy etilgan dastur doimiy nazorat va tahlil ostida bo'ladi, chunki ta'lim jarayoni zamonaviy talablar va texnologiyalarga mos ravishda rivojlanib borishi lozim.

9. Doimiy yangilash va rivojlantirish

Zamonaviy ta'lim dasturi doimiy rivojlanish va yangilanishni talab qiladi. Bu quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

Innovatsiyalarni ta'lim jarayonlarida qo'llash juda katta imkoniyatlarni bizga

ochib beradi. Biz innovatsyalarni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash orqali o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish bilan bir qatorda ularga amaliy qo'llab ko'rish imkoniyatini yaratib beramiz ular nafaqat ularni o'rganadi balki o'zlari ham o'rgangan narsalari orqali biror bir yangilik kiritishni o'rganib o'zlari biz o'rgatgan narsalarga qo'shimcha tarzda kirita olishni o'rganadilar. O'quvchilarga maktab ta'limida turli xil innovatsiyalardan foydalangan holda yangilik kiritib turli interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar, didaktik o'yinlar orqali o'quvchilarga darsni kreativ tarzda o'tishni va shu vositalar orqali o'quvchilarga mavzularni oson yetkazib berish uchun juda katta imkoniyatlar yaratib berilmoqda.

1. Kasbiy rivojlanish dasturlari tashkil etish.

Ta'lim dasturlari orqali o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash uchun maxsus o'quv dasturlari ishlab chiqiladi. Ushbu dasturlar pedagoglarning fan bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirish, zamonaviy metodika va texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltiriladi.

2. Interaktiv ta'lim metodlarini qo'llash

Malaka oshirish jarayonida interaktiv ta'lim usullari, masalan, loyiha ishlari, jamoaviy muhokamalar, rolli o'yinlar va case study (amaliy misollarni tahlil qilish) kabi yondashuvlar samaradorlikni oshiradi. Ushbu metodlar o'qituvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Onlayn va masofaviy ta'lim platformalaridan foydalanish

Bugungi raqamli davrda onlayn ta'lim platformalari malaka oshirishning muhim vositasiga aylangan. Coursera, EdX, Khan Academy kabi xalqaro platformalardan foydalanish o'qituvchilarga zamonaviy bilimlarni egallash imkoniyatini beradi.

4. Mutaxassislar tomonidan mahorat darslarini tashkil qilish

Ta'lim tizimida taniqli mutaxassislar va tajribali pedagoglar tomonidan o'quv seminarlar va mahorat darslarini tashkil qilish samarali hisoblanadi. Ushbu darslar o'qituvchilarga innovatsion yondashuvlar, yangi texnologiyalar va ilg'or tajribalarni o'rganish imkoniyatini yaratadi.

Xulosa

Kompetensiyaga asoslangan ta'lim dasturlar, o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalarga aylantirish va ularni mehnat bozorining o'zgaruvchan talablariga moslashtirishga xizmat qiladi. Ta'limni kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida tashkil qilish nafaqat o'quvchilarning bilim va malakalarini oshiradi, balki ularning shaxsiy rivojlanishi, kasbiy mahorati va ijtimoiy faoliyatida mustahkam asos yaratadi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvning mohiyati bilimlarning yig'indisidan tashqariga chiqib, ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishga yo'naltirilgan. Bu esa o'quvchilarga mehnat bozorida muvaffaqiyatli raqobatlashish, innovatsion muammolarni hal qilish va kasbiy maqsadlarga erishishda yordam beradi. Ushbu yondashuv ta'lim sifatining asosiy ko'rsatkichlaridan biri sifatida qabul qilinadi. Ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish jarayoni bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi. Dastlab, ta'lim dasturining maqsad va vazifalari aniq belgilanadi. Bu jarayonda o'quvchilarning bilim darajasi, rivojlanish xususiyatlari, jamiyat ehtiyojlari va mehnat bozorining talablariga alohida e'tibor qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N.Mo'ydinjanova "Ta'lim jarayonida kompetensiyaga asoslangan ta'limning asosiy xususiyatlari". Qo'qon, 2024
2. D.M.Malikova "Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish". Qo'qon 2023
3. Barakaevich, K. S. (2020) Improvement of Vocational Training of Pupils in Secondary Schools.
4. Qurbonova M. (2020) ta'limda o'quvchilarning o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirish. Academic research in educational sciences 2 (CSPI conference 1), 1492-1496.
5. Janbayeva M. (2021) Modern principles of organization of extracurricular activities in primary schools. 5-2, 837-843
6. Qorayev S. (2021) sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishning zamonaviy

tamoyillari.

7. Bidenko V.I., Zimnyaya I.A., Xutorskoy A.V. Kompetensiyaga asoslangan ta'limning nazariy va amaliy asoslari. Moskva, Pedagogika ilmiy-tadqiqot instituti, 2018.
8. IEA - International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Ta'lim yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar. IEA nashriyoti, 2021.
9. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. O'quv dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish bo'yicha yo'riqnoma. Toshkent, "Ma'rifat" nashriyoti, 2023.
10. STEM ta'limi bo'yicha xalqaro tajribalar. Zamonaviy fan va texnologiyalarni ta'limda qo'llash. London, Cambridge Press, 2022.